

İLKOKUL DÖRDÜNCÜ SINIF TÜRKÇE VE SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL DUYARLILIK¹

SOCIAL SENSITIVITY IN PRIMARY SCHOOL 4TH GRADE TURKISH AND SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

Ayşegül BAYRAKTAR² Ece ÖZDOĞAN ÖZBAL³ Kübra BABACAN⁴

Başvuru Tarihi: 21.03.2021 Yayına Kabul Tarihi: 21.10.2021 DOI: 10.21764/mauefd.900802

(Araştırma Makalesi)

Özet: Bu araştırmanın amacı toplumsal duyarlılığın en fazla olduğu dersler arasında yer alan Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarını incelemek ve bu kitaplarda toplumsal duyarlılık konusuna nasıl yer verildiğini belirlemektir. Ders kitapları değişen dünyada hala önemini korumaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada ders kitaplarının incelenmesine önem verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2019-2020 akademik öğretim yılında ilkökul dördüncü sınıflar için kullanılmakta olan Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında toplumsal duyarlılığa yer verilme durumunun değerlendirildiği araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi altında yer alan tümevarımsal içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Toplumsal duyarlılığın kitaplarda ne oranda yer aldığı kültürel duyarlılık, çevresel duyarlılık, sivil ya da medeni duyarlılık boyutlarında incelenmiştir. Araştırma sonucunda Türkçe ders kitabında Sosyal Bilgiler ders kitabına göre toplumsal duyarlılığa daha az yer verildiği, verilen toplumsal duyarlılık örneklerinin ise ağırlıklı olarak düşünme soruları ve etkinlikler ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Toplumsal duyarlılığa ilişkin sahip olunması gereken becerilerin farklı çeşitlerine ise daha çok Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verilmektedir. Sosyal Bilgiler ders kitabında her temada toplumsal duyarlılığın farklı boyutlarına yer verilirken, Türkçe ders kitabında bu boyutlara yer verilmediği belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre toplumsal duyarlılığa ilişkin vurgular Türkçe ders kitabında konu değerlendirme etkinliklerinin yanı sıra metin içerisinde de verilmelidir. Ayrıca, farkındalık bilincini oluşturmaya yönelik becerilere metinler içerisinde yer verilmesi ve Türkçe kitabının bu açıdan uygun metinler ile zenginleştirilmesi önerilebilir. Toplumsal duyarlılığın önemi dikkate alındığında Sosyal Bilgiler ders kitabında ayrı bir tema olarak toplumsal duyarlılığa yer verilmesi önerilebilir.

Anahtar Sözcükler: *İlkokul, toplumsal duyarlılık, Türkçe ders kitabı, sosyal bilgiler ders kitabı*

Abstract: The aim of this research was to examine both Turkish language and Social Studies textbooks, which were among courses that most emphasized social sensitivity, to determine how social sensitivity was included within these textbooks. Since textbooks maintain importance in the changing world, they were chosen as the subject of investigation in this study. Thus, Turkish language and Social Studies textbooks recommended by the Turkish Ministry of National Education for use in the fourth grade of primary school during the 2019-2020 academic year were evaluated. The inductive content analysis method, which is an area of document review, was used as a qualitative research methodology. The extent of social sensitivity in textbooks examined in terms of cultural sensitivity, environmental sensitivity, and civil sensitivity was shown in the research findings. It was determined that less attention was given to social sensitivity within Turkish language textbooks in comparison to the Social Studies textbooks, and that examples of social sensitivity were mostly limited to thinking questions and activities. Different types of skills that should be possessed by students regarding social sensitivity were most often included in the Social Studies textbooks. While Social Studies textbooks did have different dimensions in each theme, it was determined that these dimensions were not included within the Turkish language textbooks. It is recommended that emphasis on social sensitivity be provided in various texts rather than only in the evaluation activities of Turkish language textbooks. It is also suggested that skills to create awareness be included within other Turkish books and texts to enrich these literature sources. When considering the importance of social sensitivity, it is recommended that social sensitivity also be included as a separate theme within Social Studies textbooks.

Keywords: *Primary school, social sensitivity, Turkish textbook, Social studies textbook*

¹ Bu çalışma 16-20 Ekim 2019 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilen 18. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Ankara, E mail: aysegulfsu@yahoo.com ORCID ID: 0000-0002-1700-8899

³ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Ankara, E mail: ece-ozdogan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6876-183X

⁴ Araş.Gör. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Ankara, E mail: kbrababacan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4133-6216

Giriş

İçinde yaşadığımız toplumda her gün farklı türden eşitsizliklerle ve sorunlarla karşı karşıya kalmaktayız. Bu sorunların çözümü için sistemsel değişimler gerekse de sorunlardan bazılarını insanların duyarlı olmalarıyla aşabilmek mümkündür. Farklı kültürlerden geleni dışlama, empati kurmama, toplumsal sorunlara ilişkin farkındalığın olmaması gibi sorunlar insanların duyarlı olmaları ile belirli bir oranda azaltılabilir.

Duyarlı olma insan olmanın gerekliliklerindedir. Başarılı toplumlarda duyarlı bir toplum olma bilinci ya da duyarlı insan kavramlarından sıklıkla söz edilebilir. Duyarlık, “Duyarlı olma durumu, duygunluk, duyarlık, hassaslık” (TDK, 2019) olarak tanımlanabilir. Aslan’a (2013) göre ise duyarlılık kendi yaşamının dışındaki sorunların yani başkalarının problemlerinin ve duygularının farkında olmayı da gerektirmektedir. Duyarlık tanımından yola çıkarak toplumsal duyarlılığı içinde bulunduğumuz toplumun sorunlarına, eşitsizliklerine duyarsız kalmama, sorunların çözümü için barışçıl öneriler sunma olarak tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle toplumsal duyarlık yaşadığımız çevreyle, toplumla ve olaylarla ilişki kurmayı, sorumluluk almayı, sorunların çözümüne katkı sağlamayı ve farkındalığı gerektirmektedir (Ünal, 2009). Somerville (2013), toplumsal (sosyal) duyarlılığı dikkat, dikkati çekme, sosyal değerlendirmeler ve sosyal duruş ile ilgili bilgilerin işlenmesi ile ilgili duygu olarak ele almaktadır. Buradaki dikkati çekme toplumsal soruna dikkati çekme ve sorunun çözümü için çabayı içermektedir. Toplumsal duyarlılık diğer bireylerin davranışlarını ve duygularını doğru bir şekilde algılama ve anlama yeteneğidir (Rothenberg, 1970). Yapılan bir araştırmada toplumsal duyarlılığı yüksek olan toplumların diğer toplumlara oranla depresyon düzeyinin düşük olduğu görülmüştür (Way ve Lieberman, 2010). Bir diğer araştırmada ise toplumsal duyarlılığın toplumun psikolojik uyumuna katkıda bulunduğu görülmüştür (Chen, Liu, Ellis ve Zaratany, 2016). Benzer şekilde, Bender ve arkadaşları (2012) sınıf ve takım çalışmalarında, toplumsal duyarlılığın başarılı takım performansı ile yüksek ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Toplumsal sorunların çözümü açısından bu denli önemli olan toplumsal duyarlılığın toplum tarafından benimsenmesi, toplumların gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Sosyal ilişkileri başarılı bir şekilde kurmak ve sürdürmek için, bireylerin başkalarının düşüncelerine ve duygularına duyarlı olmaları gerekir (Pickett, Gardner ve Knowles, 2004). Toplumun her kesiminde ve her yaş düzeyinde toplumsal duyarlılık oluşturulması toplumsal sorunların çözümü için önemlidir. Ancak özellikle erken yaşlardan itibaren toplumsal sorunların farkına varma, bu sorunların çözümü üzerinde düşünme ve sorumluluk üstlenme davranışının kazandırılması duyarlılık bilincinin daha kolay kazandırılacağından ayrı bir öneme sahiptir. Günümüz öğrencilerinin gelecekte içinde yaşadığımız toplumun yetişkinlerini oluşturacakları düşünüldüğünde, toplumun farklı kesimlerinde desteğe gereksinim duyulan konularda çalışmalara katkı sağlamaları, kendilerinin dışında yaşanan toplumsal olaylara karşı farkındalık geliştirmeleri, sorumluluk üstlenmeleri ve empati kurmaları beklenmektedir. Bunun olabilmesinin yollarından biri de çocuklara erken yaşta toplumsal duyarlılık bilincini kazandırılmasıdır. Aksi halde toplumsal duyarlılığın ve sosyal adaletin eksikliğinden ortaya çıkabilecek dışlanma gibi olumsuz davranışlar çocukların akademik yaşantılarını etkilemesinin yanı sıra, toplumdan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Toplumsal duyarlılığın eksikliği sonucunda hassas çocukların akademik performans konusunda başkalarından yardım ve destek alması için de olumsuz bir ortam oluşabilir. Çocukların aldığı olumsuz geri bildirimler öğrenme düzeylerini düşürebilir ve okul ortamına karşı olumsuz bir etki ve tutum geliştirmeyi kolaylaştırabilir ve bu da düşük akademik başarı (Chen ve diğerleri, 2016; Wentzel, 2005) ve toplumdan dışlanma ile sonuçlanabilir. Bu nedenle, erken yaşlardan itibaren toplumsal duyarlılığın kazandırılması, hem toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlar hem de yeni sorunların oluşumunu önler.

Erken yaşlardan itibaren toplumsal duyarlılığın kazandırılmasının önemi düşünüldüğünde özellikle zorunlu eğitimin başladığı ilkokul döneminde bu bilincin kazandırılması gereklidir. Öğrencilere toplumsal duyarlığa ilişkin ayrı bir programın hazırlanması bir sınıf düzeyi ya da belirli bir zaman dilimi ile sınırlı kalabileceği düşünüldüğünde toplumsal duyarlılığı öğrencilerin en çok etkileşimde bulunduğu kaynaklardan biri olan ders kitapları ile aktarmanın daha kalıcı olabileceği düşünülmektedir. Ders kitaplarının incelenmesine yönelik çalışmalar incelendiğinde metinlerin okunabilirliğine (Baş ve Yıldız, 2015; Mirzaoğlu ve Akın, 2015), metinlerin içerdikleri değerlere (Aktan ve Padem, 2013; Özkan, 2010; Pilav ve Erdoğan, 2016; Susar Kırmızı, 2014), ders kitaplarının yapılandırıcı öğrenme yaklaşıma uygunluk düzeyine (Alkış Küçükaydın ve İşcan, 2016), kitaptaki soruların düzeylerinin incelenmesine (Durukan, 2009; Sarar Kuzu, 2013), engel ve engellilik durumunun işlenmesine (Tuncer, Karasu, Altunay ve Güler, 2011), ders kitabına seçilecek metinlerde çocuğa görelilik ilkesinin göz önünde bulundurulmasına (Canlı, 2015), dil ve kültür aktarımlarına (Bulut ve Orhan, 2012) ilişkin araştırmalara rastlanmıştır. Yapılan bir araştırmada (Keskin ve Öğretici, 2013) ise duyarlılık değer olarak nitelendirilerek, bu değerlerin etkinlikler yolu ile ne şekilde kazandırılacağı tartışılmıştır. Toplumsal duyarlılığın ders kitaplarında incelenmesine yönelik ise hiçbir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmada toplumsal duyarlılığın en fazla konu edinilebileceği Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesi ve bu kitaplarda konu ile ilgili metinlerde toplumsal duyarlılık konusuna ne oranda yer verildiği belirlenerek ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama araçları ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında toplumsal duyarlılık konusuna ne oranda ve nasıl yer verildiğinin belirlenmesinin amaçlandığı bu nitel araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma sosyal olguları bağlı buldukları ortam içerisinde, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayış içerisinde araştırmayı ve anlamayı dikkate alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Doküman incelemesi de gözlem ya da görüşme yapmadan konu ile ilgili materyallerin analizidir ve veri toplama aracı olarak kullanılabilir (Aktaş, 2014).

Veri Toplama Araçları

İlkokul düzeyinde derslerin öğretiminde ders kitaplarının yanı sıra farklı türden eğitim materyalleri ve teknoloji kullanılabilmesine rağmen alan araştırmaları ders kitaplarının eğitim-öğretim çalışmaları sürecinde hala ilk sırada ve öğrenciler için bir öğrenme kılavuzu olduğunu göstermektedir. Öğrenmenin yerine gelmesinde işlevleri olmasının yanında ders kitaplarının kültür aktarımında da (Özkan, 2010) önemli rolleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal duyarlılığa yer verilme durumunun incelendiği bu araştırmada veri toplama araçları olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2019-2020 akademik öğretim yılında kullanılmakta olan ilkokul dördüncü sınıf Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. İncelenen ders kitaplarından Türkçe ders kitabı sekiz tema ve 265 sayfadan oluşmaktadır. Türkçe ders kitabında yer alan temalar; “Okuma Kültürü”, “Milli Mücadele ve Atatürk”, “Erdemler”, “Bilim ve Teknoloji”, “Doğa ve Evren”, “Milli Kültürümüz”, “Sağlık ve Spor” ve “Sanat”tır. Sosyal Bilgiler ders kitabı ise yedi tema ve 208 sayfadan oluşmaktadır. Kitap içerisinde yer alan temalar; “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar”dır. Ders kitapları incelenirken, ilgili araştırmalardaki duyarlılığa ait anahtar kavramlardan ve nitel araştırmalar konusunda uzman kişilerden görüş alınmış, kodlamaya yönelik temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan temaların altında kitap içerisinde yer alan bölümlere yer verilmiş ve alt kategoriler verilerin kodlanmasına bağlı olarak belirlenmiştir. Her iki ders kitabının analizi sürecinde de kültürel, çevresel, sivil ya da medeni duyarlılığa ilişkin ifadelerin yer aldığı cümleler veri analizi sürecinde kodlanmak için Word dosyasında kaydedilmiştir.

Veri Analizi

Veriler nitel araştırma türlerinden doküman incelemesi altında yer alan tümevarımsal içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Ders kitaplarındaki içindekiler, kaynakça ve sözlük kısımları inceleme dışı bırakılmıştır. Verilerin kodlanmasında öncelikle Türkçe ders kitabının ilk teması üç araştırmacı tarafından ortak bir dil ve anlayış geliştirebilmek amacıyla beraber kodlanmıştır. Araştırmacılar, temanın kodlama sürecinde fikir birliğine vardıldıktan ve tüm temayı kodlamayı tamamladıktan sonra her bir araştırmacı kitabın devamını tek başına kodlamıştır. Aynı süreç Sosyal Bilgiler ders kitabının kodlanmasında da tekrarlanmıştır. Üç araştırmacı da hem Türkçe hem de Sosyal Bilgiler kitabını kodladıktan sonra kodlayıcılar arasında tutarlık .89 olarak hesaplanmıştır. Veri analizinde simultane kodlama yapılmıştır. Dolayısıyla, bir kitaptan alınan cümle uygun ya da gerekli olduğu

durumlarda birkaç alt kategori altında kodlanmıştır. Araştırmacıların kodladığı veriler daha sonra iki alan uzmanı ile paylaşılmış, biri Temel Eğitim Bölümü'nde diğeri ise nitel araştırmalar alanında ders veren iki öğretim üyesinin görüş ve önerileri ile düzenlenip gözden geçirilerek son halini almıştır. Ayrıca verilerin analizinin ardından tabloların oluşturulmasında Türkçe ders kitabı için TDK, Sosyal Bilgiler ders kitabı için ise SBDK kısaltmaları kullanılmış ve ilgili cümle ile cümleye ilişkin sayfa numarası tablolarda sunulmuştur.

Bulgular

İlkokul dördüncü sınıf için hazırlanan Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesiyle ortaya çıkan temalar sonucunda toplumsal duyarlılığın a) kültürel duyarlık, b) çevresel duyarlık ve c) sivil ya da medeni duyarlık olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmesine karar verilmiştir. Toplumsal duyarlılık için sahip olunması gereken beceri ve yeterlikler ise a) empati kurma becerisi ve b) farkındalık bilinci/saygı olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Toplumsal Duyarlılığa İlişkin Bulgular

A) Kültürel Duyarlılık

Kültürler ya da diğeri bir ifade ile kültürlerarası duyarlılık, kültürler arasındaki iletişimin bir ürünüdür. Kültürel duyarlılık “Kültürlerarası farklılıkları anlamada, kabul etmede ve takdir etmede kendi motivasyonunu sağlamak için gerekli olan aktif istek” olarak tanımlanmaktadır (Bulduk ve diğeri, 2017, s. 74.) Araştırma kapsamında kültürel duyarlılık toplumsal duyarlılığın bir değişkeni olarak kabul edilmiş ve incelenmiştir. Kültürel duyarlılığa ilişkin bulgular kendi kültürünü bilme ve farklı kültürlerle ilişkin farkındalık geliştirme kategorileri altında ele alınmıştır. Ders kitaplarındaki kültürel duyarlılığa ilişkin ifadeler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Kültürel Duyarlılığa İlişkin İfadeler

	KOD	S.N O	CÜMLE
1. Kültürel Duyarlılık	Kendi Kültürünü Bilme	TDK	196 “Ülkemizin neresinde olursa olsun bir afet meydana geldiğinde her fikirden ve her yaşam tarzından insan birlik olur.”
		SBDK	38 “Anneannemin ve annemin anlattıklarından öğrendim ki kahve önemli kültür öğelerimizden biridir.”
		SBDK	43 “Milli kültür değerlerimiz içinde bayramlarımızın ayrı bir yeri vardır.”
		SBDK	44 “Milli kültür öğelerimizden biri de çocuk oyunlarıdır.”
		SBDK	156 “Ayrıca kendi kültürünü yaşama hakkından mahrum bırakılmamalıdır”
	Farklı Kültürel İlişkin	SBDK	194 “Ülkeler arasındaki farklılıklardan biri de mutfak kültürüdür.”
		SBDK	195 “Yeni bir ülkeye gittiğimde önce insanların davranışlarını gözlemler ve onların kültürünü anlamaya özen gösteririm.”
		SBDK	195 “Karşımdakinin farklı bir kültüre sahip olduğunu dikkate alarak onun bu farklılığına saygı duyar ve ilk birkaç saniye sadece gülümserim.”

Tablo 1’de görüldüğü üzere ders kitaplarında kültürel duyarlılığın kendi kültürünü bilme konularında, hem Türkçe hem de Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer aldığı, bunun yanı sıra kendi kültürünü tanıma konusuna ağırlıklı olarak Sosyal Bilgiler ders kitabında değinildiği görülmektedir. Farklı kültüre ilişkin farkındalık boyutunda ise ilgili ifadelerin yalnızca Sosyal Bilgiler ders kitabında yer aldığı görülmektedir.

B) Çevresel Duyarlılık

Çevresel duyarlılık, canlıların bir arada yaşadığı ve yaşam mücadelesi içinde olduğu çevreye duyarlı olabilme, çevrede dile getirilen ihtiyaca ya da soruna kulak verebilme, bu sorunun nedenini azaltabilme çabası içinde olma ve birey olmaktan öte canlılarla bir olabilme isteği doğrultusunda faaliyette bulunabilme mücadelesi (Şan, 2014) olarak tanımlanabilir. Bu bakış açısıyla düşündüğümüzde insanın çevresine duyarlı olmasını bitkileri koruması, hayvanları koruması, doğayı koruması ve çevre kirliliği konusunda bir farkındalığının olması olarak düşünebiliriz. Dolayısıyla çevresel duyarlılığa ilişkin bulgular bitkileri koruma, hayvanları koruma, doğayı

koruma ve çevre kirliliği kategorileri altında ele alınmıştır. Ders kitaplarında çevresel duyarlılık konusuna ne oranda değinildiğine Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2.

Çevreye Duyarlılığına İlişkin İfadeler

		KOD	S.NO	CÜMLE	
Çevresel Duyarlılık	Hayvanları koruma	Bitkileri koruma	TDK	152	“Çeşitli ağaç ve bitki türlerinin yok olması doğal dengeyi nasıl etkiler?” (hazırlık çalışmaları)
			TDK	155	“Siz bir ağaç olsaydınız size nasıl davranılmasını istersiniz?” (8. Etkinlik)
			SBDK	118	“Antalya’da yapılan Anadolu Rallisi sırasında koruma altında bulunan alageyikler zarar gördü.”
			SBDK	118	“Onların bu sorumsuzluğu nedeniyle yaban hayvanlarının sayısını artırmak mümkün olmuyor.”
			TDK	84	“Lise öğrencisi CAS projesi kapsamında engelli hayvanlar için protez bacak üretiyor.”
	Doğayı Koruma	SBDK	72	“Böylece doğadaki varlıklara ve doğal çevreye duyarlı olmamız gerektiğini daha da iyi anladım.”	
		SBDK	118	“İnternet araştırması yaparak teknolojinin yanlış kullanımının insanlara ve doğaya verdiği zararları anlatan bir haber bulunuz. Haberi sınıfınızda arkadaşlarınızla paylaşp tartışınız” (Yapınız etkinliği).	
		TDK	140	“Bu umursamazlık devam ederse insanlar kendi topraklarına sahip çıkmazlarsa her yer bozkıra dönecek.”	
	Çevre Kirliliği	TDK	140	“İnanılmaz bir şekilde yok olan, geliştirilmeyen, suları kirlenen ve azalan; kuşları kalmayan adeta yok edilen bir yer haline geldi.”	
		TDK	160	“Denizlerin kirlenmesi, canlıları nasıl etkiler?” sınıfça konuşunuz. (9. Etkinlik)	
		TDK	165	“Ormanları, denizleri, havayı, suyu her şeyi kirletiyorlar.” (Tema değerlendirme çalışmaları)	

Tablo 2 incelendiğinde bitkileri koruma ve çevre kirliliği alt boyutlarına sadece Türkçe ders kitabında yer verildiği görülmektedir. Her iki alt boyut için Türkçe ders kitabında yer alan ifadeler genellikle tema değerlendirme ya da tema içi etkinlik soruları içinde yer almaktadır. Diğer bir deyişle, Türkçe ders kitabı içinde seçilen konularda ya da metinlerde bitkileri koruma ya da çevre kirliliği konularında dolaylı ya da direk bir anlatıma rastlanmamıştır. Hayvanları koruma ve doğayı koruma boyutlarıyla ilgili ifadeler çok sık olmamakla birlikte her iki kitapta da yer almaktadır.

C) Sivil ya da Medeni Duyarlılık

Ders kitaplarında sivil ya da medeni duyarlığa 1) ekonomi, 2) vatandaşlık, 3) sağlıklı yaşama, 4) ihtiyaç sahiplerine yardım, 5) göçmenler, 6) özel gereksinimli bireyler, 7) ebeveyn kaybı yaşayanlar, 8) okur yazar olmayanlar ve 9) israf boyutlarında olmak üzere dokuz alt boyut içinde değinilmiştir. Tablo 3’de sivil duyarlılık boyutunda ders kitaplarında yer alan cümleler yer almaktadır.

Tablo 3.

Sivil Duyarlılığa İlişkin İfadeler

	KOD	S.NO	CÜMLE	
Ekonomi	SBDK	133	“Ayrıca aile bütçemizde açık oluşturacak şekilde aşırı ve gereksiz harcamalardan kaçınmalıyız.”	
	SBDK	141	“İhtiyaçlarımızı bütçemizde bizim için ayrılan parayı dikkate alarak belirlemeliyiz.”	
	SBDK	141	“Sorumluluk duygusuyla hareket ederek zorunlu ihtiyaçlarımıza öncelik vermeli, ihtiyacımız olmayan şeyleri satın almamalıyız.”	
Sivil ya da Medeni Duyarlılık	Vatandaşlık	SBDK	89	“Yolarda hasta veya yaralı nakli yapılacağı için trafiği engellemekten kaçınınız.”
		SBDK	89	“Elinizden geldiğince arama kurtarma, ilk yardım ve enkaz kaldırma ekiplerine yardımcı olunuz.”
		SBDK	155	“Bizler, çalıştıkları için başta eğitim olmak üzere bütün bu haklarından yoksun kalan çocuklara yardımcı olmalıyız.”
	Sağlıkla Yaşama	TDK	203	“Hasta olduğumuzda, öksürürken veya hapsirirken mendil kullanmaya dikkat etmeliyiz.”
		TDK	203	“Böylece hastalığa neden olan gözle göremediğimiz canlıların, başkasına geçerek hastalığı bulaştırmasını engellemiş oluruz.”
		SBDK	155	“Bizler, çalıştıkları için başta eğitim olmak üzere bütün bu haklarından yoksun kalan çocuklara yardımcı olmalıyız.”
İhtiyaç Sahiplerine (Yaşlı ve kimsesiz de dâhil) Yardım	SBDK	155	“Bu çocuklara haklarının neler olduğunu ve hangi kurumlardan destek alabileceklerini öğretmeliyiz.”	
	TDK	196	“Elindekileri, biriktirdiklerini konvoylarla zor durumdaki vatandaşına gönderir.”	
Sivil ya da Medeni Duyarlılık	SBDK	25	“Bugün ülkelerinde yaşanan iç karışıklık nedeniyle doğup büyüdükleri topraklardan ayrılarak ülkemize sığınmış olan çocuklarla tanıştım.”	

Özel Gereksinimler	SBDK	26	“İnsanların evlerinden ve alışkanlıklarından koparak yabancı oldukları bir ülkede yaşamalarının ne kadar zor olduğunu tahmin ediyorum.”
	SBDK	26	“Konuştuğum çocuklar Türkiye’de buldukları için aslında şanslı olduklarını söyleseler de üzüntülerini gizleyemiyorlardı.”
	SBDK	26	“Düşünsenize onların da bizler gibi evleri, parklarında koşup oynadıkları mahalleleri vardı.”
	SBDK	27	“Yaşadığım olay yürüme engellilerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları daha iyi görmemi sağladı.”
	SBDK	29	“Buna rağmen bedensel engelliler günlük hayatta ve iş ortamlarında zorluklarla karşılaşmaktadır.”
Ebeveyn Kaybı Yaşayanlar	SBDK	112	“Bu insanlar ilaç kutusundaki uyarı ve açıklamaları okuyamazlar.”
	SBDK	26	“Onlar, yolda babasının elinden tutmuş bir çocuk gördüklerinde babalarını hatırlayıp hüzünlenebilirler.”
	SBDK	26	“Bir insan için anne veya babasını kaybetmek çok acı bir olaydır.”
Okuryazar Olmayanlar	SBDK	26	“Akrabalarımız arasında, yakın çevremizde, okulumuzda veya sınıfımızda aynı acıyı yaşamış çocuklar olabilir.”
	SBDK	112	“Çünkü hasta, okuma yazma bilmeyen veya görme engelli biri olabilir.”
İsraf	SBDK	112	“Bu insanlar ilaç kutusundaki uyarı ve açıklamaları okuyamazlar.”
	SBDK	133	“Ayrıca aile bütçemizde açık oluşturacak şekilde aşırı ve gereksiz harcamalardan kaçınmalıyız.”
	SBDK	143	“İsraf kaynakların, ürünlerin, emeğin ve zamanın boş yere harcanmasıdır.”
	SBDK	143	“Yiyebileceğimizden fazla gıda almak, elbise ve ayakkabılarımızı çabuk eskitmek, aşırı su tüketmek, lambayı boş yere yakmak birer israftır.”
	SBDK	147	“Bu nedenle kâğıdın israf edilmesi daha fazla ağacın kesilmesi anlamına gelmektedir.”

Tablo 3’de görüldüğü üzere ekonomi, vatandaşlık, göçmenler, özel gereksinimli bireyler, ebeveyn kaybı yaşayanlar, okuryazar olmayanlar ve israf konularına yalnızca Sosyal Bilgiler ders kitabında değinilmiştir. Sağlıklı yaşama konusuna ise yalnızca Türkçe ders kitaplarında değinilmiştir. İhtiyaç sahiplerine yardım alt boyutuna ise her iki ders kitabında da yer verildiği görülmektedir.

Duyarlılık İçin Sahip Olunması Gereken Beceri ve Yeterliklere İlişkin Bulgular

Toplumsal duyarlılığın sağlanabilmesi için empati, farkındalık bilinci ve saygıya sahip olunması gerekir. Empati genel olarak bir bireyin diğerinin deneyimlerine verdiği yanıtlarla ilgili bir dizi yapı olarak tanımlanmaktadır (Davis, 2018). Bu şekilde kişinin karşısındaki kişinin yaşadığı soruna

ilişkin daha duyarlı olması ve vereceği tepkileri buna göre şekillendirmesi gerekmektedir. Empati kurma sorunların türlerine göre farklılık gösterebilir. Tablo 4’de empati ve alt kategorilerinin dağılımlarına göre ders kitaplarında yer alma durumları sunulmuştur.

Tablo 4.

Empati Kurma Becerisine İlişkin İfadeler

		KOD	S.NO	CÜMLE
Empati Becerisi	Empati Kavramını Vurgulama	SBDK	25	“Onun yerinde olsaydım ne düşünürdüm? Onlar gibi olsam ne yapardım?”
		SBDK	31	“İnsanın kendisini başkasının yerine koymasına denir.” (empati- Neler Öğrendiniz?)
		SBDK	31	“Soğukta üşüyen bir kediyi eve götürmek empati göstergesidir” (Neler öğrendiniz?)
		TDK	155	“Siz bir ağaç olsaydınız size nasıl davranılmasını isterdiniz?” (8. Etkinlik)
	İhtiyaç sahibine karşı empati	SBDK	25	“Özellikle tek başına yaşamak zorunda olan yardıma muhtaç, yaşlı ve kimsesiz insanları gördüğümde çok üzülürüm.”
		SBDK	155	“Bizler, çalıştıkları için başta eğitim olmak üzere bütün bu haklarından yoksun kalan çocuklara yardımcı olmalıyız.”
		SBDK	26	“Düşünsenize onların da bizler gibi evleri, parklarında koşup oynadıkları mahalleleri vardı.”
		SBDK	155	“Ben kendimi onların yerine koyunca içinde buldukları durumu daha iyi anlıyorum.”
	Göçmenlere karşı empati	TDK	196	“İnsanların evlerinden ve alışkanlıklarından koparak yabancıları oldukları bir ülkede yaşamalarının ne kadar zor olduğunu tahmin ediyorum.”
		SBDK	26	“Bu nedenle sorumlu davranarak onlara acılarını hatırlatacak hareketlerden kaçınmalıyız.”
	Ebeveyn Kaybı Yaşayanlara Empati	SBDK	27	“Anne babasını kaybetmiş çocuklara yardımcı olmak için neler yapılmasını istersiniz? Neden?” (Düşünme sorusu)
		SBDK	27	“Yaşadığım olay yürüme engellilerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları daha iyi görmemi sağladı.”
	Toplumsal sorunlara karşı empati	SBDK	27	“Kendimi onların yerine koyarak bu insanlara yardımcı olmaya karar verdim.”
		SBDK	112	“Siz olsaydınız görme engelli hastaların bu sorununa nasıl bir çözüm bulurdunuz?” (Düşünme sorusu)
		SBDK	156	“Dünya çocuklarının en önemli sorunun ne olduğunu ve bu sorunun çözümü için neler yapılması gerektiğini sınıfınızda tartışınız.” (Yapınız etkinliği)

Haklarından yararlanamayan çocuklara ilişkin empati	SBDK	155	“Bizler, çalıştıkları için başta eğitim olmak üzere bütün bu haklardan yoksun kalan çocuklara yardımcı olmalıyız.”
	SBDK	155	“Çocukların barınacak bir yer bulamayıp sokakta kalmaları ve yeterince beslenememeleri gerçekten çok üzücü bir durum.”
	SBDK	155	“Çocukların barınma, beslenme ve sağlık hizmetlerinden gerektiği gibi faydalanmaları için neler yapılmalıdır?” (Düşünme sorusu)

Tablo 4’de yer aldığı üzere empati kavramının vurgulanması, ihtiyaç sahibine karşı empati, ebeveyn kaybı yaşayanlara karşı empati, özel gereksinimli bireylere karşı empati, toplumsal sorunlara karşı empati, haklarından yararlanamayan çocuklara karşı empati konularına yalnızca Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verilmiştir. Bitkiye karşı empati boyutuna ise yalnızca Türkçe ders kitabında yer verilmiştir. Göçmenlere karşı empati ise her iki kitapta da yer almaktadır.

Farkındalık bilinci/saygı boyutu ise empati kadar önemlidir. Farkındalık kişinin, tüm duyularıyla, diğer bireyler veya çevre ile etkileşime geçerken, neyi, nasıl yaşadığının bilincinde olmasıdır (Acar, 2009). Bu bilinçle kişinin toplumsal sorunların farkında olması ve bunlar için bir çaba içerisine girmesi beklenir. Farkındalığın erken yaşta itibaren oluşturulması da ayrıca önem taşır. Ders kitaplarında farkındalık ve saygı boyutlarına ilişkin bulgular Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5.

Farkındalık Bilinci ve Saygıya İlişkin İfadeler

	KOD	S.NO	CÜMLE
Çevreyi Korumaya İlişkin Farkındalık	SBDK	118	“İnternet araştırması yaparak teknolojinin yanlış kullanımının insanlara ve doğaya verdiği zararları anlatan bir haber bulunuz. Haberi sınıfınızda arkadaşlarınızla paylaşıp tartışınız” (Yapınız etkinliği).
	TDK	160	“Denizlerin kirlenmesi, canlıları nasıl etkiler?” sınıfça konuşunuz. (9. Etkinlik)
	TDK	165	“İnsanoğlu, bu dünyanın kendi evi olduğunu farkında değil hala.” (Tema değerlendirme çalışmaları)
	TDK	152	“Çeşitli ağaç ve bitki türlerinin yok olması doğal dengeyi nasıl etkiler?” (Hazırlık çalışmaları)
Bitkileri Korumaya Dair Farkındalık			
Hayvanları Korumaya Dair Farkındalık	SBDK	118	“Onların bu sorumsuzluğu nedeniyle yaban hayvanlarının sayısını artırmak mümkün olmuyor.”
Bireysel Farklılıklara Saygı	SBDK	25	“Bu farklılıkların kişisel özelliklerimizden ve beğenilerimizden kaynaklandığını bilmeli ve bunu doğal karşılamalıyız.”
	SBDK	28	“İnsanlar arasındaki bu çeşitlilik doğal karşılanmalı ve bir zenginlik olarak görülmelidir.”
	SBDK	29	“Oysa ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin hangi düşünceden veya ülkeden olursa olsun her insan saygıya değer bir varlıktır.”
	SBDK	31	“Farklılıklara insanları oldukları gibi kabul edebilmektir.” (saygı- Neler Öğrendiniz?)
Bireysel Farklılıklar	SBDK	11	“Ne kadar benzer olursa olsun hiçbir insanın özellikleri başka birinin özellikleriyle aynı değildir.”
	SBDK	11	“Çevrenizdeki insanları incelediğinizde her birinin dış görünüşü ve davranışlarıyla diğerlerinden ayrıldığını fark edersiniz.”
	SBDK	19	“Ailenizdeki, okulunuzdaki ve yakın çevrenizdeki insanların ilgi alanlarının farklı farklı olduğunu görürsünüz.”
	SBDK	25	“Dünyada hiçbir insan bir başkasıyla aynı özelliklere sahip değildir.”
İsrafi Önemeye İlişkin Farkındalık	SBDK	143	“Sizce hangi kaynakların bilinçsizce kullanılıp israf edilmesi canlıların yaşamını tehdit edebilir? Neden?” (düşünme sorusu)
	SBDK	143	“Bu yarışmalar öğrencileri israfın zararları hakkında düşünmeye sevk eder.”

Toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık	SBDK	147	“O halde kağıt kullanırken tasarruf etme bilinciyle hareket ederek kağıt israfına yol açacak hareketlerden kaçınmalıyız.”
	SBDK	112	“Her yıl yaz mevsiminde insanlar serinlemek için denizlere, havuzlara ve göllere giriyorlar. Ancak ne yazık ki bilgisizlik ve dikkatsizlik nedeniyle pek çok insan boğularak hayatını kaybediyor.”
	SBDK	144	“Diğer yandan açlık ve yetersiz beslenme nedeniyle çocukların hayatını kaybettiğini okudum.”
	TDK	66	“Savaştan dolayı geri kalmış ülkemizi geliştirmek ve insanları eğitmek en büyük amacımız olmalıydı.”
Çocukların Temel Haklarından Yararlanamamasına İlişkin Farkındalık	SBDK	155	“Çocuklar çalıştırılmamalı, bunun yerine okula gitmeli, oyun oynamalı ve dinlenmelidir.”
	SBDK	155	“Çocuklar özellikle eğitim haklarından eksiksiz olarak yararlanmalıdır.”
	SBDK	155	“Ancak tamircide çalıştığı için okula devam etmekte zorlanıyor.”
	SBDK	155	“Bizler, çalıştıkları için başta eğitim olmak üzere bütün bu haklardan yoksun kalan çocuklara yardımcı olmalıyız.”
Acil servis numaralarının gereksiz kullanımına dair farkındalık	SBDK	117	“Gereksiz aramalar nedeniyle 112 ACİL Komuta Merkezinin gerçek hastalara ulaşması güçleşiyor.”
	SBDK	117	“Acil hastalar için aranması beklenen 112 ACİL Komuta Merkezine dakikada onlarca gereksiz arama gelmesi ambulansları yönlendirmekte görevli sağlık operatörlerini zor durumda bırakıyor.”
	SBDK	117	“İnsanların acil servis numarasını gereksiz arayıp meşgul etmemeleri için neler yapılabilir?” (Düşünme sorusu)

Tablo 5’de görüldüğü üzere bireysel farklılıklara saygı, israfı önlemeye ilişkin farkındalık, çocukların temel haklarından yararlanamamalarına ilişkin farkındalık, hayvanları korumaya dair farkındalık, acil servis numaralarını gereksiz kullanmaya dair farkındalık boyutlarında yalnızca Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verilmiştir. Bitkileri korumaya yönelik farkındalık ise yalnızca Türkçe ders kitabında yer almaktadır. Çevreyi korumaya ilişkin farkındalık ve toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık ise her iki kitapta da yer almaktadır.

Sonuçlar ve Tartışma

Toplumsal duyarlılığın en fazla konu edinileceği Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesi ve bu kitaplarda konu ile ilgili metinlerde toplumsal duyarlılık konusuna ne oranda yer verildiğinin belirlenmesinin amaçlandığı araştırmada toplumsal duyarlılığın kitaplarda ne oranda

yer aldığı kültürel duyarlık, çevresel duyarlık, sivil ya da medeni duyarlık boyutlarında incelenmiştir.

Türkçe ders kitabında “Milli Mücadele ve Atatürk”, “Erdemler”, “Doğa ve Evren”, “Milli Kültürümüz”, “Sağlık ve Spor” ve “Sanat” temalarında toplumsal duyarlığa yer verildiği belirlenmiştir. Milli Mücadele ve Atatürk temasında kendi kültürünü tanıma ve vatandaşlık, Erdemler temasında kendi kültürünü tanıma, hayvanları koruma, ihtiyaç sahiplerine yardım, özel gereksinimliler, Doğa ve Evren temasında bitkileri koruma, doğayı koruma, çevre kirliliği ve vatandaşlık, Milli Kültürümüz temasında kendi kültürünü tanıma ve ihtiyaç sahiplerine yardım, Sağlık ve Spor temalarında sağlıklı yaşama, Sanat temasında ise kendi kültürünü bilme kategorisinde toplumsal duyarlılığa yer verilmiştir. Türkçe kitabında Okuma Kültürü ile Bilim ve Teknoloji temalarında toplumsal duyarlılığa ilişkin ifadeler yer verilmemiştir. Toplumsal duyarlılığa Türkçe kitabında belirli kategorilerde ve sınırlı sayıdaki alt boyutta değinildiği dikkati çekmektedir. Toplumsal duyarlılığın kazandırılmasında önem taşıyan kimsesizler, göçmenler gibi konulara kitapta daha fazla yer verilmesi yaşanan güncel gelişmeler dikkate alındığında toplumsal duyarlılık açısından önem taşımaktadır. Diğer bir deyişle ders kitapları kültür aktarımı işlevlerini yerine getirirken sadece çoğunluğun kültürünü değil aynı zamanda azınlıkların ve göçmenlerin de kültürel değerlerine yer vermelidir (Banks, 2017; Nakaya, 2018).

Toplumsal duyarlılığın kazandırılmasında sahip olunması gerekli becerilerin Türkçe kitabında yer alma durumu incelendiğinde empati becerisinin bitkiye ve göçmenlere karşı empati boyutları ile sınırlı kaldığı, farkındalık bilincinin ise çevreyi korumaya ilişkin farkındalık, bitkiyi korumaya ilişkin farkındalık ve toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık boyutlarında yer aldığı belirlenmiştir. Sosyal becerilerin, duyarlılığı ve sosyal yeterliliği geliştirdiği göz önünde bulundurulduğunda (Bierman, Greenberg, Coie, Dodge, Lochman ve McMahon, 2017) kitaplarda sosyal becerilere ve toplumsal sorunlara ilişkin farkındalığı artıracak ifadelerin yer alması önem taşımaktadır. Türkçe ders kitabında toplumsal duyarlılık değerlendirildiğinde, toplumsal duyarlılığa sınırlı kategorilerde yer verildiği, bu bilincin kazandırılmasında sahip olunması gereken becerilere ise belirli boyutta yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türkçe ders kitabında toplumsal duyarlılığa metin içinde duyumsatmalar yerine sıklıkla etkinlik ve düşünme sorularında yer verilmesi de dikkati çekmektedir.

İncelenen Türkçe ders kitabında özel gereksinimli bireylere ilişkin empati becerisini geliştirmeye yönelik hiçbir ifadeye rastlanmamıştır. Oysa empatinin erken yaşlardan itibaren kazanılması önemlidir. Kişileri anlama, duygularını paylaşma olarak tanımlanan empati (Schwenck, Göhle, Hauf, Warnke, Freitag ve Schneider, 2014), kişinin değerlerinin ve duygularının anlamaya yaramasının yanında önemini ortaya koyduğundan ahlaki düşüncenin etkinliğine katkı sağlar (Oxley, 2011). Bu becerinin de erken yaşlardan kazanılması sonraki yaş gruplarından daha kalıcı bir etkiye neden olacaktır. Daha da önemlisi öğrencilerin bilgilere ulaşmada ve değerleri öğrenmede kullandığı temel kaynak olan ders kitapları sadece konu bilgisi vermede değil öğrencilerin dünya hakkında farkındalıklarının gelişmesi konusunda da etkilidir (Komalasari ve Saripudin, 2018). İlkokul çağında çocuklar özel gereksinimli bireylerle çok sık etkileşim içinde olamayabilirler. Ancak bu durum onların ileriki yaşamlarında ya da okul dışı ortamlarda özel gereksinimli bireylerle bir araya gelmeyeceği anlamına gelmez. Dolayısıyla, öğrencilerin özel gereksinimli bireyleri daha kolay anlayabilmeleri ve onlarla doğru bir şekilde empati kurabilmeleri için ders kitaplarının rol model olma işlevleri vardır. İlköğretim düzeyi (1-8. Sınıflar) Türkçe ders kitaplarındaki metin ve görsellerin incelendiği bir çalışmada, Tuncer, Karasu, Altunay ve Güler (2011) de engel ve engellilik konularına yok denecek kadar az yer verildiğini dile getirmişlerdir. İncelenen kitaplardaki 170 metinden sadece dördü engelliliği içermesine rağmen konunun işleniş engellilik hakkında bilgi sağlayıcı nitelikte bulunmamıştır.

Sosyal Bilgiler ders kitabında toplumsal duyarlılığa tüm temalarda değinilmiştir. Birey ve Toplum temasında ihtiyaç sahiplerine yardım, göçmenler, özel gereksinimliler, ebeveyn kaybı yaşayanlar, vatandaşlık, Kültür ve Miras temasında kendi kültürünü bilme, İnsanlar, Yerler ve Çevreler temasında doğayı koruma, vatandaşlık, Bilim Teknoloji ve Toplum temasında hayvanları koruma, doğayı koruma, özel gereksinimliler, okur yazar olmayanlar, vatandaşlık, Üretim Dağıtım ve Tüketim temasında ekonomi, israf, vatandaşlık, Etkin Vatandaşlık temasında farklı kültürlerle ilişkin farkındalık, vatandaşlık, ihtiyaç sahiplerine yardım, Küresel Bağlantılar temasında kendi kültürünü tanıma, farklı kültürlerle ilişkin farkındalık kategorilerinde toplumsal duyarlılığa yer verilmiştir. Görüldüğü üzere Türkçe ders kitabıyla kıyaslandığında toplumsal duyarlılığa Sosyal Bilgiler ders kitabında daha fazla yer verilmiştir. Toplumsal duyarlılığın kazandırılmasında sahip olunması gereken becerilerin Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alma durumu incelendiğinde empati becerisi boyutunda empati kavramının vurgulanması, ihtiyaç sahibine karşı empati, göçmenlere karşı empati, ebeveyn kaybı yaşayanlara karşı empati, özel gereksinimli bireylere karşı

empati, toplumsal sorunlara karşı empati, haklarından yararlanamayan çocuklara ilişkin empati boyutlarında ilgili ifadeler yer verilmiştir. Farkındalık bilinci ve saygı boyutlarında ise çevreyi korumaya ilişkin farkındalık, hayvanları korumaya dair farkındalık, bireysel farklılıklara saygı, bireysel farklılıklar, israfı önlemeye ilişkin farkındalık, toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık, çocukların temel haklarından yararlanamamasına ilişkin farkındalık, acil servis numaralarının gereksiz kullanımına ilişkin farkındalık boyutlarına değinilmiştir. Türkçe ders kitabıyla kıyaslandığında Sosyal Bilgiler ders kitabında toplumsal duyarlılığa ve duyarlılığın kazandırılması için gerekli becerilere daha fazla yer verildiği gözlenmiştir. Ayrıca, Sosyal Bilgiler ders kitabında toplumsal duyarlık hem metin, hem düşünme soruları hem de etkinlik boyutlarında yer almaktadır.

Sonuç olarak toplumsal duyarlılığa Türkçe ders kitabında Sosyal Bilgiler ders kitabından daha az oranda yer verilmiştir. Ayrıca, Türkçe ders kitabında verilen toplumsal duyarlılık örneklerinin ise ağırlıklı olarak düşünme soruları ve etkinlikler ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Toplumsal duyarlılığa ilişkin sahip olunması gereken becerilen farklı çeşitlerine ise daha çok Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verilmektedir. Sosyal bilgiler ders kitabında her temada toplumsal duyarlılığın farklı boyutlarına yer verilirken, Türkçe ders kitabında yer verilmemektedir.

Türkçe dersinin yürütülmesinde bir çok yöntem ve araç gereç kullanılabilir. Ancak ilgili araştırma bulguları öğretmenlerin ve öğrencilerin kullandıkları materyallerin başında ders kitaplarının geldiğini ifade etmektedir. Örneğin, yüzden fazla öğretmenle yapılan görüşmeler sonucunda Özbay (2003), öğretmenlerin ders kitabı dışında ilave ya da alternatif kaynaklara başvurma oranlarının düşük olduğunu ifade etmiştir. Özkan'ın da (2010) belirttiği gibi hem ders konularının hem de diğer bilgi ve davranış örneklerinin aktarılmasında ders kitaplarının dışına çıkılmadığı görülmektedir. Daha güncel bir çalışmada da benzer bulgulara rastlanmıştır. Topçuoğlu ve Yeğen (2013) öğretmenlerin %90'dan fazlasının ders ve öğretmen kılavuz kitaplarını kullanmayı tercih ettiklerini vurgulamıştır. Ders kitabı sadece öğretmenler için değil öğrenciler için de öğrenme sürecinde kullanılan temel kaynaktır (Komalasari ve Saripudin, 2018). Ders kitaplarının, öğrencilerin öğrenme deneyimlerinde sıklıkla kullanılmasına yapılan bu vurgular kitapların özenle hazırlanması gerektiğine işaret etmektedir. Toplam 1291 Çinli ve Kanadalı çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada, Kanadalı çocuklarda sosyal duyarlılık, sosyal olma ve okul uyumu ile olumsuz, psikolojik sıkıntı ile pozitif ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte, sosyal duyarlılık Çinli çocuklarda okul yeterliliği ve psikolojik iyilik ile pozitif bir şekilde

ilişkilendirilmiştir (Chen, Liu, Ellis ve Zarbatany, 2016). Sosyal duyarlılığın toplum tarafından işlevsel anlamının belirleyicilerinden bir tanesi okullardır. Dolayısıyla okullarda okutulan ders kitaplarının etkisi yadsınamaz. Ders kitaplarının öğretimdeki yerini araştıran bir başka araştırma ilkökul öğretmenlerinin görüşlerini almış ve öğretmenlerin ders kitaplarının öğretimde önemli bir etkiye sahip olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur (Stará, Chvál ve Stara, 2017). Çin'de ilkökul eğitiminde kullanılan Çince ders kitaplarındaki metinlerde çevre okuryazarlığı konularını incelemeyi amaçlayan araştırmada metin türleri, sözcük seçimleri, dilbilgisi öğeleri ve genel yapılar gibi metin özelliklerinin, çevre sorunlarını yansıtmak ve çocukların farkındalığını geliştirmek için nasıl kullanıldığına bakılmıştır. Araştırma sonucunda ideolojik yönelimlerin çocukları çevreye duyarlı bireyler olarak sosyalleştirmek için bir çerçeve görevi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda ders kitaplarının bireylerin dünya hakkındaki çevresel algısını şekillendiren bir sosyalleşme sürecini içerdiği ve bu bakımdan eğitimde önemli rol oynadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Curdt-Christiansen, 2020). İlgili alan araştırmaları da toplumsal hedeflere ulaştırmada önemli bir araç olan ders kitaplarının içeriğinin ve vermek istedikleri mesajların oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, kitaplar sadece bilgi aktarımını sağlama amacını değil çocukların kültürel, sosyal ve dil gelişimlerini destekleme, empati ve farkındalık becerilerini geliştirmeye yardımcı olacak şekilde hazırlanmalıdır. İlave olarak ders kitaplarının yazılması sürecinde toplumun farklı kesimleri ve toplumdaki farklılıklara ilişkin kapsayıcı ifadeler ve mesajlara yer verilmelidir. Banks (2017) çocukların sosyal kimliklerini, moral değerlerini ve duyarlılıklarını belirlemede çevrelerindeki bireylerden ve medyadan etkilendiklerine ancak bu etkilerin yanlı olmamasına ve ders kitaplarının öğrencileri bilgilendirme ya da toplumsal değerleri yeni kuşağa aktarmada yetersiz olduğuna vurgu yapmıştır.

Öneriler

Topluma duyarlı bireylerin yetiştirilmesinde ders kitaplarının rolü dikkate alınarak kitapların içeriği yeniden düzenlenebilir. Bu süreçte ders kitaplarının yazılması sürecinde toplumun farklı kesimleri ve toplumdaki farklılıklara ilişkin kapsayıcı ifadeler ve mesajlara yer verilmesi önerilebilir. İlave olarak metinlerin toplumsal duyarlılık, empati ve farkındalık bilincini geliştirmeye yönelik mesajlar içermesi sağlanabilir.

Toplumsal duyarlılığa ilişkin vurgular Türkçe Ders kitabında konu değerlendirme etkinliklerinin yanı sıra metin içerisinde de verilmelidir. Ayrıca farkındalık bilincini oluşturmaya yönelik

becerilere metinler içerisinde yer verilmeli, Türkçe kitaplarının bu açıdan uygun metinler ile zenginleştirilmesi önerilebilir. Toplumsal duyarlılığın önemi dikkate alındığında Sosyal Bilgiler ders kitabında “Toplumsal duyarlılık” isimli ayrı bir temaya yer verilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Acar, N. F. (2009). *Ne kadar farkındayım? Gestalt terapi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aktan, O. ve Padem, S. (2013). İlköğretim 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Aktaş, M. C. (2014). Nitel veri toplama araçları. Metin, M. (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 337-371). Ankara: Pegem Akademi.
- Alkış Küçükaydın, M., & İşcan, A. (2017). İlköğretim 3. sınıf Türkçe ders kitapları ve öğretmen kılavuz kitabının yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına uygunluk düzeyi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(1), 1-13.
- Aslan, C. (2013). Duyarlık ve düşünceyi geliştirmede çocuk/gençlik edebiyatı. *Çoluk Çocuk Anne Baba Eğitimi Dergisi*, 12, 29-32.
- Banks, J. A. (2017). Failed citizenship and transformative civic education. *Educational Researcher*, 46(7), 366–377.
- Baş, B. ve Yıldız, F. İ. (2015). 2. Sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin okunabilirlik açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 52-61.
- Bender, L., Walia, G., Kambhampaty, K., Nygard, K. E., ve Nygard, T. E. (2012). Social sensitivity and classroom team projects: an empirical investigation. In *Proceedings of the 43rd ACM technical symposium on Computer Science Education* (403-408).
- Bierman, K. L., Greenberg, M. T., Coie, J. D., Dodge, K. A., Lochman, J. E., & McMahon, R. J. (2017). *Social and emotional skills training for children: The fast track friendship group manual*. Guilford Publications.
- Bulut, M. ve Orhan, S. (2012). Türkçe-Edebiyat Ders Kitaplarının Dil ve Kültür Aktarımındaki Rolü ve Önemi Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 297-311.
- Bulduk, S., Usta, E., ve Dinçer, Y. (2017). Kültürlerarası duyarlılık ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Bir sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu örneği. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 73-77.

- Canlı, S. (2015). Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinlerin belirlenmesinde çocuğa görelilik ilkesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 98-123.
- Chen, X., Liu, J., Ellis, W., ve Zaratany, L. (2016). Social sensitivity and adjustment in Chinese and Canadian children. *Child development*, 87(4), 1115-1129.
- Curdt-Christiansen, X. L. (2020). Environmental literacy: raising awareness through Chinese primary education textbooks. *Language, culture and curriculum*, 1-16.
- Davis, M. H. (2018). *Empathy: A social psychological approach*. Routledge.
- Durukan, E. (2009). 7. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinleri anlamaya yönelik sorular üzerine taksonomik bir inceleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 181, 84-93.
- Keskin, Y., & Öğretici, B. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde " Duyarlılık" Değerinin Etkinlikler Yoluyla Kazandırılması: Nitel Bir Araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.
- Komalasari, K., Saripudin, D. (2018). The influence of living values education-based civic education textbook on student's character formation. *International Journal of Instruction*, 11(1), 395-410.
- Mizraoğlu, V., & Akın, E. (2015). 5 Sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin okunabilirliği üzerine bir inceleme. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 146-155.
- Nakaya, A. (2018). Overcoming ethnic conflict through multicultural education: The case of West Klimantan, Indonesia. *International Journal of Multicultural Education*, 20(1), 118-137.
- Oxley, J. (2011). The moral dimensions of empathy. Limits and applications in ethical theory and practice. United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Özbay, M. (2003). Türkçe öğretmeninde hedef - Araç ilişkisinin ders kitabı örneğinde değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 63.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Pickett, C. L., Gardner, W. L., & Knowles, M. (2004). Getting a cue: The need to belong and enhanced sensitivity to social cues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(9), 1095-1107.
- Pilav, S. & Erdoğan, Ş. (2016). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi, *Milli Eğitim*, 210, 351-371.

- Rothenberg, B. B. (1970). Children's social sensitivity and the relationship to interpersonal competence, intrapersonal comfort, and intellectual level. *Developmental Psychology*, 2(3), 335.
- Sarar Kuzu, T. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki metin altı sorularının yenilenmiş bloom taksonomisindeki hatırlama ve anlama bilişsel düzeyleri açısından incelenmesi. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(1), 58-76.
- Schwenck, C., Göhle, B., Hauf, J., Warnke, A., Freitag, C.M. and Schneider, W. (2014). Cognitive and emotional empathy in typically developing children: The influence of age, gender, and intelligence. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(1), 63-76.
- Somerville, L. H. (2013). The teenage brain: Sensitivity to social evaluation. *Current Directions in Psychological Science*, 22, 121– 127. doi:10.1177/0963721413476512
- Stará, J., Chvál, M., & Starý, K. (2017). The role of textbooks in primary education. *An independent scientific journal for interdisciplinary research in pedagogy*, 60.
- Susar Kırmızı, F. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Şan, S. (2014). *Öğrenci kulüp faaliyetleri yoluyla çevresel duyarlılık geliştirmede empati kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2019). <http://tdk.gov.tr/genel/turk-dili-kasim-2019/>
- Topçuoğlu, F. ve Yeğen, Ü. (2013) Türkçe öğretmenlerinin okuma yöntem-tekniklerini ve araç-gereçlerini kullanma durumları. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(4), 1351-1365.
- Tuncer, A. T., Karasu, N., Altunay, B., & Güler, Ö. (2011). Türkçe ilköğretim kitaplarında engel ve engellilik: Bir doküman analizi örneği. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 439-457.
- Ünal, F. (2009). Öğretmen adaylarının sosyal sorumluluk projelerinin topluma kattığı değer hakkındaki görüşleri I. *Ulusal İyilik Sempozyumu (20-21 Haziran 2009)*, Elazığ, 81-89.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Way, B. M., & Lieberman, M. D. (2010). Is there a genetic contribution to cultural differences? Collectivism, individualism and genetic markers of social sensitivity. *Social cognitive and affective neuroscience*, 5(2-3), 203-211.

Wentzel, K. R. (2005). Peer relationships, motivation, and academic performance at school. In A. J. Elliot & C. S. Dweck (Eds.), *Handbook of competence and motivation* (pp. 279– 296). New York, NY: Guilford.

Extended Abstract

Purpose

Sensitivity is one of the most important attributes a person should possess. While social sensitivity is the ability to correctly perceive and understand the behaviour and emotions of others (Rothenberg, 1970). In Way and Liebermann (2010), it is determined that societies with high social sensitivity have low levels of depression compared to other societies. It is also found that social sensitivity contributes to the psychological harmony of society (Chen, Liu, Ellis, & Zabatany, 2016). Similarly, Bender et al. (2012), find that social sensitivity is highly associated with successful teamwork and team performance in the classroom. Thus, the adoption of social sensitivity, which is a critical element in the solution of social problems, is an important part of personal and social development.

Fostering social sensitivity in every segment of society and at all ages of human development is integral for providing solutions to societal problems. However, it is especially important to gain sensitivity awareness at an early age due to it being more easily acquired at younger ages as well as it aids in the life-long development of behaviours necessary for responsibly addressing societal problems. Considering that today's students will ultimately be the adults of the future, it is expected that they develop the appropriate awareness of social events, take responsibility, and empathize with the world around them. One of the ways this can happen is to instil awareness of social sensitivity in children at an early age. Otherwise, negative behaviours such as exclusion that can arise from a lack of social sensitivity and social justice may negatively affect the academic life of children, their overall development as people, and cause them to distance themselves from society. Due to a lack of social sensitivity, an adverse environment can be created for sensitive children who may need to seek out assistance and support from others regarding their academic performance. Furthermore, negative feedback for very sensitive children can lower their learning levels and make it easier for them to develop a negative attitude towards school, which may result in low academic achievement (Chen et al., 2016; Wentzel, 2005) and social exclusion. Therefore, gaining social sensitivity at an early age can contribute to the solution of social problems as well as help prevent the formation of future problems.

Considering the importance of gaining social sensitivity from an early age, it is necessary to develop this awareness in primary school when compulsory education begins. Instituting a separate program regarding social sensitivity may be limited by class level or a certain time period, so it is recommended that transferring social sensitivity through textbooks, which students interact with the most, may be a more permanent solution. Since teachers and students see textbooks as the primary resource in learning, a wealth of research (Aktan & Padem, 2013; Bulut & Orhan, 2012;

Canlı, 2015; Durukan, 2009; Keskin & Öğretici, 2013; Sarar Kuzu, 2013) examine textbooks regarding various topics; however, no research was found which examines social sensitivity in textbooks. Therefore, the aim of this study was to examine Turkish language and Social Studies textbooks to determine how social sensitivity was included within these books.

Textbooks were chosen within the scope of the research because they are the primary sources that students interact with in elementary schools. In this qualitative study, document analysis technique was used to evaluate the emphasis of social sensitivity in 4th grade Turkish language and Social Studies textbooks used by the Turkish Ministry of National Education during the 2019-20 academic year. The extent of social sensitivity in textbooks was examined according to cultural sensitivity, environmental sensitivity, and civil sensitivity.

Results

It was recognized that less attention was given to social sensitivity in Turkish language textbooks in comparison to Social Studies textbooks, and the examples of social sensitivity were most often limited to thinking questions and activities. Additionally, different types of skills that should be possessed regarding social sensitivity were mostly included in the Social Studies textbooks. While Social Studies textbooks had different dimensions in each theme, it was determined that these dimensions were not included within Turkish language textbooks.

Recommendations

It is recommended that emphasis on social sensitivity be provided in various texts rather than only given in the evaluation activities of the Turkish language textbooks. It is also suggested that skills to create awareness of social sensitivity be included within other Turkish books and texts to enrich these literature sources. Additionally, when considering the importance of social sensitivity, it is recommended that social sensitivity be included as a separate theme within Social Studies textbooks.

ETİK BEYAN: “İlkokul Dördüncü Sınıf Türkçe ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Duyarlılık” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde “Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yayın Kurulunun” hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğu ve bu çalışmanın herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederiz.